

Микола ЛИТВИН

*доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин»
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1010-2329>
e-mail: lytvynmr@gmail.com*

**[РЕЦ.]: ЧИ МОЖЕ УКРАЇНЕЦЬ СПОВІДУВАТИ РОСІЙСЬКУ
САМОІДЕНТИФІКАЦІЮ? [НА КН.]: ДОБРЖАНСЬКИЙ
ОЛЕКСАНДР. З ІСТОРІЇ МОСКВОФІЛЬСТВА НА
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ
XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.: МОНОГРАФІЯ. ЧЕРНІВЦІ:
ДРУК АРТ, 2024. 328 С.**

У сучасній українській історіографії утвердилася думка, що політичне москвофільство сформувалося серед русинів/українців Галичини (включно з Лемківщиною), Буковини і Закарпаття наприкінці XIX ст. і у різних вимірах діяло на цих землях і в діаспорі до вибуху Другої світової війни. Його головний постулат пропагував думку про те, що західні русини/українці віддавна належать до єдиного російського («руського») народу. Москвофільські впливи серед населення краю утверджувалися через мережу читалень Общества імені М. Качковського, москвофільські кооперативи, дипломатів посольства Російської імперії у Відні, російські консульства у Львові та Чернівцях, російську релігійну і військову пресу, яка надсилалася через політиків і урядовців із Росії, а головне – за «новоросійські гроші» (термін Костя Левицького) державних і громадських структур імперії Романових. При цьому російські/проросійські ідеологи і політики робили ставку на заангажування місцевих священників, педагогів, науковців, кооператорів, літераторів, журналістів, музейників. Нерідкими були випадки скерування за Збруч і Дністер російських агітаторів, які безкоштовно роздавали російськомовні книги і навіть помешкання для священників, які наvertsалися до нібито «прадідівської віри».

Серед активних пропагандистів проросійських ідей був буковинський етнограф, журналіст і видавець русинського походження Григорій Купчанко (1849–1902), який більшість свого життя вважав себе росіянином, був сповідником російської самоідентифікації. Власне, нова книга відомого буковинознавця, лауреата Національної премії імені Б. Патона 2024 р. Олександра Добржанського реконструює життєві роздоріжжя цієї трагічної постаті, а також показує еволюцію теоретичних концепцій та практичної діяльності москвофілів на західноукраїнських землях у другій половині XIX – на початку XX ст.

У першому розділі монографії критично проаналізовано історичну та етнографічну літературу про Григорія Купчанка. При цьому О. Добржанський вважає її найбільшим упущенням відсутність належного осмислення ідейних переконань і

теорій, які він сповідував, зокрема на сторінках своїх популярних книг і брошур, а також періодики. Під час написання книги історик проаналізував не лише публікації Г. Купчанка, але й різновидові документи з архівів України та Росії (Державний архів Російської Федерації, Архів зовнішньої політики Російської імперії, рукописних зібрань Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Львівської національної бібліотеки України ім. В. Стефаника).

У новій книзі показано родинне оточення, навчання юнака в народній школі, Вищій державній чернівецькій гімназії, Віденському університеті (на правничому, а згодом філософському факультетах), його перші контакти із представниками російського віце-консульства в Чернівцях, яке було відкрите 1868 р. Очевидно, що воно займалося не лише господарськими справами, але й мало політичний та культурний вплив на місцеве населення. Автор праці аналізує також маловідомі листи Г. Купчанка до представників російського посольства у Відні, від якого регулярно отримував кошти. Саме тоді він сприйняв політичні концепції російського консула у Відні М. Раєвського про вищість Росії та росіян серед інших слов'янських народів. Щоправда, автор книги вважає свого «героя» ніяким прогностистом, який хибно оцінював ситуацію в Росії (видавав бажане за дійсне), ідеалізував імператора. Він декілька разів міняв своє ставлення і до поляків, і румунів як найближчих сусідів Галичини і Буковини. Цілком справедливо автор книги вважає, що Г. Купчанко стояв на великодержавних позиціях і гостро критикував політичні рухи, які прагнули змінити самодержавні порядки в імперії Романових.

У рецензованій праці сповна проаналізовано публіцистично-видавничий доробок Г. Купчанка, його співпрацю з різними часописами Австро-Угорщини («Зоря буковинская», «Слово», «Ластовка», «Русская Правда», «Просвѣщеніе») та Росії.

Змістовним та інтригуючим є розділ про шпигунство Г. Купчанка, його москвофільську пропаганду серед земляків. Про це, зокрема, свідчили різні судові процеси, які започаткувала австрійська влада проти прихильників Росії. У книзі наведено інформацію про те, що Г. Купчанко мав безпосередні контакти з російськими спецслужбами, яким передавав інформацію про різні суспільно-політичні та культурні події в Австро-Угорщині. Чи не тому він був запрошений на банкет закордонних журналістів, який 1896 р. російська влада влаштувала у Петербурзі на честь коронації імператора Миколи II. Стверджено також, що буковинець шпигував на користь Болгарії, від уряду якої він неодноразово вимагав гроші на різні видання. Автор книги допускає також імовірність шпигування Г. Купчанка і на користь Австрії, щоправда, не наводить прямих свідчень чи документів.

Оригінальним є трактування історико-фольклорного доробку Г. Купчанка. О. Добржанський справедливо вважає, що його популярні описи на вказану тематику, які стосувалися Галичини, Буковини, Угорської Русі і Холмщини, варто віднести не до наукової, а пропагандистсько-просвітницької літератури. Його праці мали заангажований характер, бо відповідали москвофільській доктрині. Щоправда, вони містили чимало цікавої інформації, особистих спостережень автора, багато ілюстрацій. Насамкінець автор книги зауважує, що похорон 53-річного Г. Купчанка відбувся у Відні за традиційними для москвофілів Відня сценарієм – із вінками, які були прикрашені триколірними стрічками. Вказана книжка ще раз за-

свідчує актуальність нового комплексного дослідження про москвофільський рух у Буковині. Тим паче, що аналогічний рух у Галичині вже узагальнили львівські історики Олексій Сухий та Ірина Орлевич. На часі й археографічне видання про москвофілів.

Дата надходження статті: 31.07.2025

Дата прийняття статті: 20.08.2025

Опубліковано: 12.11.2025